

KURECSKÓ MIHÁLY

Összefoglaló az Országos Levéltár Magánlevéltárak, Gyűjtemények és Gazdasági Szervek főosztályának 2015. évi iratgyarapodásáról

A 2015. évben az anyagi nehézségek ellenére is több érdekes irattal sikerült gyarapítani levéltárunkat.¹ Ezek közül a legrégibb és minden szempontból unikálisnak nevezhető irat, a Zsigmond király által a Koltay család részére 1431-ben Konstantinban adományozott címereslevél határozott idejű letétként került állományunkba (DL 108441).²

Maga a forrás nem volt teljesen ismeretlen a történettudomány előtt, hiszen Illésy János ebben a folyóiratban egy rövid genealógiával együtt közölte annak szövegét és *rekonstruált* képét,³ majd ennek nyomán Fejérpataky László ugyancsak közölte a dokumentumot.⁴ A Turulban Illésy a következő módon írja le a címerfestményt:

„Visszatérve az armálishoz, az ennek jobb oldali felső szögletébe festett czimer egy az oklevél szövege felé dülő, két oldalán egyenes és csak az alján ivszerüleg gömbölyödő, u. n. dobos pajzsot ábrázol, melynek téglavörös mezejében zöld halmon balra forduló kék bárány áll és fölemelt első jobb lábában gömbös végű keresztben és csillagban végződő rudról lecsüngő templomi lobogót tart, melynek vörös szövete három szárnyra hasad s két fekete csikkal van tarkázva. A balra fordult csórsisak ezüst színe csak itt-ott kandikál ki a pajzs vörös festéke alól, mely a nedvesség behatása folytán a sisakot is bemázolta. Az oromdiszen, mely a pajzs és sisak együttes magasságánál 3 mméterrel kisebb, a pajzs alakja ismétlődik, azzal az eltéréssel, hogy a bárány füleit két piros rózsza környezi, feje fölött meg szarvaival fölfelé görbülő, aránytalanul nagy félhold közé fogva hatágu csillag ragyog. A pajzs két oldalát a vörössel bélelt sisaktakaró kék foszlányai lengik körül. A pajzs egyszerű, violaszínű vonalak által képezett négyszögletű, 130 mm. magas és 96 mm széles keretbe van elhelyezve, a mely keretnek most már pontosan meg nem állapítható – úgy látszik fehér s csak idő folytán a

pergamennel egyenlővé vált fakó – alapszínén ezüst csillagok vannak elhintve. A keret alsó szélé s a czimer közti tért mintegy 15 mm. magasságban 9 karó körül font rózse-kerítés tölti ki; a karók közt hármás virágszálak s a pajzs két oldalán kék, stilizált virágok vannak elszórva.”

Mivel Zsigmond király általános címeradományozási gyakorlata szerint – ellentétben az 1526 után keletkezett címereslevelekkel – nem írták le az oklevél szövegében a címet, így a képi ábrázolások tekintetében, eredeti források híján, csak a szakirodalomra hagyatkozhatunk, és – mint példánkban kitűnik – ez számtalan pontatlanságot eredményezhet. A rekonstruált címerképet (1. kép) összevetve az eredeti irat címerképével (2. kép), több hibát is láthatunk: bár a leírásban Illésy bárányt említ, a címerkép rekonstrukciója mégis egy kék színű kost ábrázol görbe, vörös szarvakkal – hogy ez nem véletlen, azt jelzi, hogy a vörös szarv a címerpajzsban és a sisakdíszben is jól látható, jóllehet a leírásban helyesen állapította meg a szerző, hogy „az oromdiszen ... a bárány füleit két piros rózsza környezi.” Fejérpataky már a rekonstruált kép alapján írhatta le tévesen a címet: „Balra dőlt pajzs ezüst mezejében lebegő zöld hármás halmon álló kék bárány vörös szarvakkal (kiemelés tőlem, KM); felemelt bal első lábában hosszú nyelvű, fönt gombos keresztben végződő rudról lecsüngő vörös templomi zászlót tart. Sisakdísz: a pajzsbeli ábrázolás; az állat szarvain itt egy fekvő félhold nyugszik, a félhold ölében hatágu csillag. Takaró: kékvörös (a takaró felső kihajlásai jobbról arany színűek, balról ezüstözöttek). A festmény rendkívül rongált állapotban van, a színek elmosódtak, különösen a vörös szín változott át téglaszínre, a sisakdísz félholdjának és csillagának máza, valamint a templomi zászló ki nem vehető; ugyanott a bárány két füleit az eredeti címerképen egy-egy rózszaforma virág környezi, a mi képünkön nem látszik.” További eltérések figyelhetők meg a pajzs és a sisakdísz címerábrázolása között, ha figyelmesebben megvizsgáljuk a lobogót. Míg a sisakdíszben a lobogó fölött látható kereszt vízszintes szárai háromkaréjos záródásúak, addig a címerképben a lobogó kereszttrúdjának vízszintes, továbbá függőleges szára végződik gömbben és a felső végződésű gömb felett látható egy egyszerű kereszt. A fentiek alapján nem lehetetlen, hogy a címerpajzsban látható rajz csupán a címerkép vázlata, mely annak kidolgozása

¹ A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Magánlevéltárak, Gyűjtemények és Gazdasági Szervek Főosztálya az 1995. évi LXVI. törvény alapján ajándékozás, letét vagy vásárlás útján gyűjti a maradandó értékű magániratokat.

² A jelzetek minden esetben a MNL OL-re értendők.

³ Illésy János: A Koltay család címereslevele 1431-ből. *Turul*, 16 (1898) 97–99.

⁴ Fejérpataky László: Magyar címeres emlékek (Monumenta Hungariae Heraldica). II. füzet. Budapest 1901. 41-42.

után, a fedőfesték alkalmazása miatt nem volt látható, de a víz által lemosott festék miatt ismét előtűnt a vázlat képe. Ennek alátámasztását szolgálja, hogy míg a sisakdíszben a lobogó perspektivikusan is pontosan illeszkedik a keresztrúdhoz, addig a címerképben a keresztrúdtól elválik. Ugyancsak ezt az elgondolást támasztja alá, hogy a sisakdísz keresztléjének függőleges szárú végződésénél egy csillag halvány képe látható, amely a szőnyeg díszítését szolgálta volna, de valószínűleg a képkidolgozás után háromkaréjos záródású függőleges szárú kereszt csúcsa került a vázlatrajz fölé. Az ikonográfiában jártas személyeknek természetesen azonnal feltűnik, hogy itt a magyar heraldika első ismert Agnus Dei motívum ábrázolásáról van szó. Bár Fejérpataky azt írja, hogy „a templomi zászló ki nem vehető”, ha alaposabban megfigyeljük a sisakdísz lobogóját, azonnal látjuk, hogy azon – az ikonográfiai hagyományoknak megfelelően – kereszttábrázolás volt, a vízszintes szár kontúrjai szinte teljesen, a függőleges száré részben kivehetők. A bárány feje körül, a sisakdíszben látható a *gloriola* sárga/arany színe és fekete kontúrja, a címerpajzs ábráján csak a dicsfény kontúrja látszik és fölötte két homályos kör alakú folt, mely talán a sisakdísz rózsáinak felel meg. A fentiek alapján is megállapítható, hogy milyen fontos az eredeti források felkutatása és közgyűjteményi elhelyezése, valamint az is, hogy egy már lezártnak és feldolgozottnak tekintett téma és forrás ismételt vizsgálta is képes új ismeretekkel gyarapítani tudásunkat. Leszögezhetjük, hogy forráskritikai szempontból fölöttébb aggályos a csak publikációból ismert címerképek alapján történő elemzés.

Ugyancsak letétként került levéltárunkba a sövényházi Neuhold család 3 cm terjedelmű iratanyaga, melynek része a Mária Terézia által 1753. július 2-án kiadott nemesség- és címeradományozó oklevél Neuhold János és utódai részére (P 2257 - 721.). A 2015. év folyamán vásárlással is gyarapodott címereslevél-gyűjteményünk: I. Ferdinánd 1537. január 6-án Petrich László részére, és III. Ferdinánd 1649. február 5-én Bíró Bálint részére kiadott okleveleket sikerült megvásárolnunk (R 64 - 1. t. - Nr. 1085–1086.). Jelentősen gyarapodtak az egyes családokra vonatkozó iratanyagaink. A Rupp, később Ebner-Rupp család 0,14 ifm iratanyagát sikerült megvásárolnunk (P 2280 - II.), mely tartalmazza többek közt Ferenc József 1912. december 14-én kiadott címereslevelét (P 2280 - II. - 2 - 1 - 2.). A Matheidesz (P 2257 - 725.), a Karda és rokon Maróthy és Domokos (P 2257 - 726.), a Dolinay (P 2257 - 727.) és Szili (P 2257 - 729.) családok kisebb mennyiségű iratai elsősorban genealógiai és helytörténeti szempontból fontos források. Külön ki kell emelni a Szél család (P 2257 - 728.) négy iratát, ami első ránézésre – az előzőekhez hasonlóan – szintén csak a szűkebb szakmának tűnik fontosnak, azonban más megvilágításba kerül az iratok forrásértéke, ha figyelembe vesszük a tényt, hogy Szél Kálmán nagyszalontai esperes, Arany János költő veje volt. Az iratanyagban található Szél Piroska, a költő unokájának egy levele édesapjához, a Magyar Földhitelintézeti Központ, valamint Arany László levele Szél Kálmánhoz, melyben értesítik, hogy az 1882-ben elhunyt költő végrendeletében Szél Piroskára hagyott örökségét egy letéti számlán elhelyezték, továbbá Tisza Kálmán volt miniszterelnök levele Szél Kálmánhoz. A

Horvátországból a 18. század folyamán Nógrád megyébe költözött Ajtich-Horváth család jelentősebb mennyiségű iratanyaga szintén vásárlás útján került levéltárunkba (P 2337 - 2. sorozat). Az iratok nagyrészt a család szolgabírájának, Barnabásnak tevékenységére vonatkoznak, azonban köztük van a Szilassy-Pethő család 1406–1782 közti *Elenchusa*, amelyben további, eddig ismeretlen, középkori oklevelek tartalmi kivonatai is felbukkanhatnak. A családi dokumentumok mellett személyi hagyatékokkal, köztük két egykori miniszterelnök iratanyagával is gyarapodott levéltárunk, ezek mindegyike ajándékként került intézményünkbe. Pattantyús Ábrahám Dezső volt miniszterelnök mintegy 250 oldalas visszaemlékezésének gépelt átirata (R 385 - Nr. 84.) elsősorban az 1919-es eseményeket tárgyalja, Kállai Gyula 14,5 ifm terjedelmű iratanyaga (P 2335), köztük több kötetnyi protokoll célból készült fénykép a 20. század második felének egyedi forrása. Keresztes Sándor, a rendszerváltás idején az újjászervezett Kereszténydemokrata Néppárt elnökének 1,82 ifm terjedelmű iratanyaga szintén ajándékként került őrizetünkbe (P 2332). Mind mennyiségét, mind forrásértékét tekintve kiemelkedő jelentőségű Horler Miklós építész, a magyar műemlékvédelem nemzetközi híré tudósának 7,8 ifm terjedelmű iratanyaga (P 2334). Az iratanyag jelentőségét az adja, hogy gyakorlatilag gyerekkorától kezdve folyamatosan nyomon lehet követni pályafutását: nevéhez fűződik többek közt a simontornyai vár és a Bakócz-kápolna rekonstrukciója, ezek mellett Jeruzsálemben, a Szent Sír templom műemlékvédelmi munkálatain is dolgozott, számos nemzetközi kitérítésben részesült, számtalan műemlékvédelmi szakembert oktató Magyarországon és külföldön.

Aukción történő vásárlás útján került őrizetünkbe egy jogvégzett ember 18. század közepi füzeté, aki Kostyán Imre, Pest vármegye bírájának patvaristájaként kezdett el dolgozni Gyömrőn (R 319 - Nr. 2475.). A vegyes, főleg pénzügyi feljegyzéseket tartalmazó füzetben latin, magyar és szlovák nyelven található napi élelmiszervásárlásra, ruhavásárlásra vonatkozó adatok, de tartalmazza a varsányi úrbéri összeírást is, sőt még hosszabb magyar nyelvű szerelmes verseket is – ezzel igen sokrétű betekintés nyerhető a 18. századi jogi értelmiség műveltségébe, életmódjába. Hasonló forráscsoport, a 20. századi magánélet, életmódtörténet, egy egyéni életút teljes feldolgozását lehetővé tevő dokumentumsorozat került őrizetünkbe 2015-ben.

Az MNL OL munkatársai még 2013-ban a Nemzeti Kulturális Alap Ithaka programjának keretében az Amerikai Egyesült Államokban végeztek feltáró jellegű kutatást a magyar emigráció körében. Ekkor találták ezt, a túlzás nélkül szenzációsnak nevezhető forrásegyüttest: Jeszenszky Imréné, született Gaál Mária naplóit (P 2333). A 80 kötetből álló napló-sorozatot 1923–2004 közt vezette szerzője, így gyakorlatilag a betűvetés megtanulásától haláláig életének minden fontos mozzanatába – a két világháború közti Magyarország mindennapi életétől az emigráció, a más kultúrába való beilleszkedésén át haláláig –, egy teljes életútba nyerhetünk betekintést, mely alkalmas a magyar történelem „alulnézetből”, egy „kis” ember szemüvegén keresztül történő vizsgálatára. A naplók az iratkeletkeztető lányának nagylelkű ajándékként

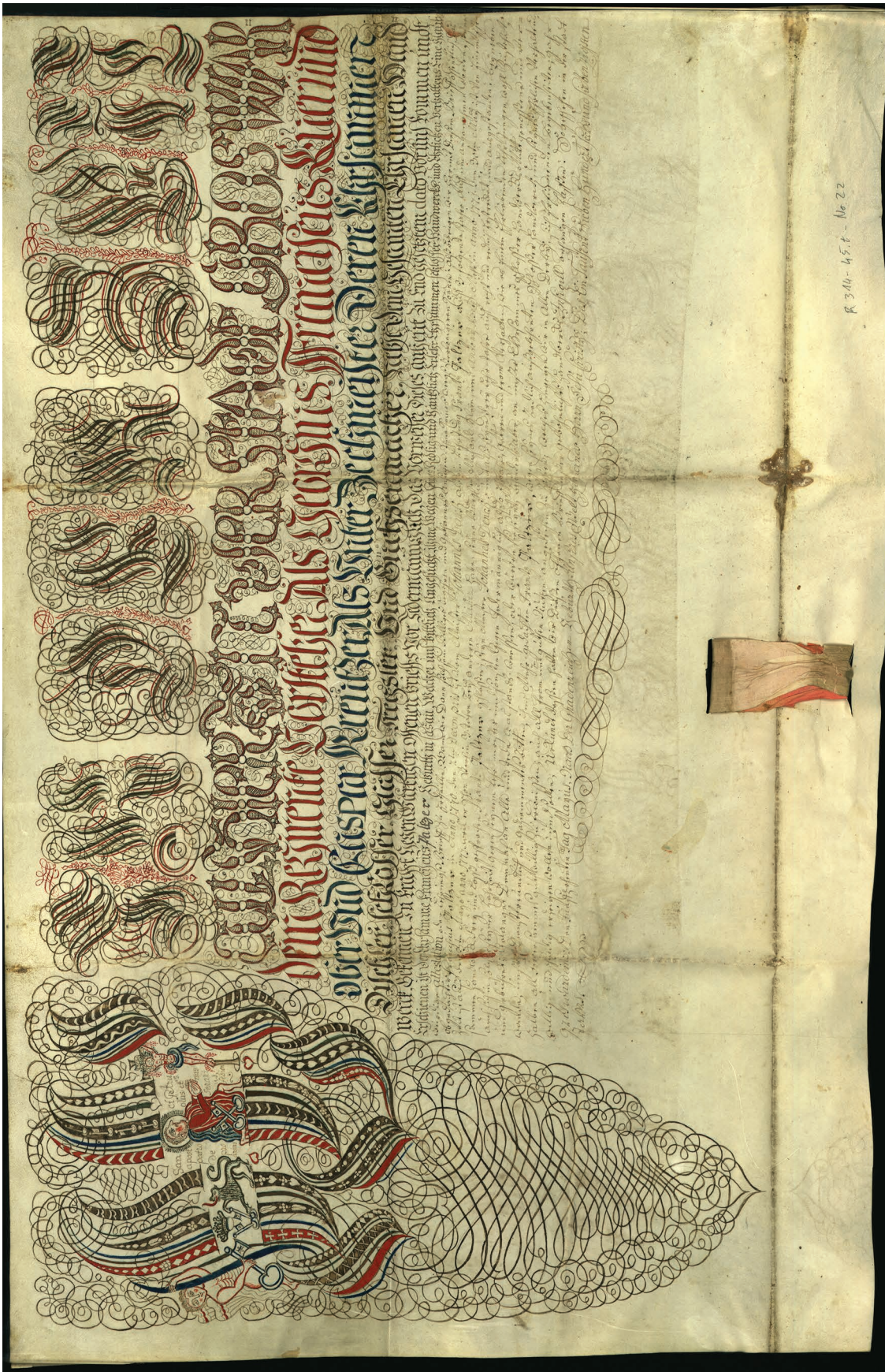
1. kép – A címer rekonstruált képe a Turul 1898-as füzetében

2. kép – A címer képe az eredeti oklevélen (DL 108441.)

3. kép – A Kolthay család címereslevele (DL 108441.)

R. 314 - 45. f. - No. 22

4. kép - Az 1776-os céhlevél (R. 314 - 45 - 22.)

5. kép – A céhlevél címerábrázolása

6. kép – Nagyvárad címere (V - 5 - A - III - c - 2.)

kerültek intézményünk őrizetébe, hazaszállításukat a Mikes Kelemen Program segítségével tudtuk megoldani. Ugyancsak ajándékként került őrizetünkbe a kiváló régész, muzeológus Éri István irathagyatéka, amelynek jelentős részét teszik ki az általa 1977-ben alapított Tájak Korok Múzeumok mozgalom, majd 1985-től egyesületté alakult szervezet iratai (P 2327). A Hivatásos Önkormányzati Tűzoltóságok Országos Szövetségének 5,32 ifm terjedelmű, 1991–2011 évkörű iratanyaga szintén ajándékként került őrizetünkbe (P 2326). Ezen iratok bekerülése kapcsán itt is meg kell ragadnunk az alkalmat, és fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy mennyire fontos a közgyűjtemények – fenti példák esetében a levéltárak – szerepe a közelmúlt, és a jelen történetének dokumentálásában, hiszen az elkövetkezendő századok történészei ezekből az iratokból tudják feldolgozni napjaink civil mozgalmainak, és a magyar társadalom önszerveződésének történetét. Sajnos anyagi lehetőségeink, finoman szólva, nem teszik lehetővé az ilyen típusú forráscsoportok megvásárlását, de azok a szervezetek, melyeknek figyelme – legkésőbb megszűnésük esetén – kiterjed a közgyűjteményekre, minden bizonnyal részesülnek az „örökkévalóság”, legalábbis a több évszázados magyar emlékezet egy szeletéből, részeivé válnak a magyar történelemnek, kultúrának.

Az elmúlt évben térképgyűjteményünk két kéziratos térképpel is gyarapodott, a Mosoni Dunaág Cserekle-szigetének 1804-ben (S 73 - Nr. 218.), valamint Kozma Pusztá határának 1862-ben (S 73 - Nr. 219.) keletkezett térképével. Egy nagylelkű ajándék folytán városi iratgyűjteményünk 10 db 16–19. századi irattal gyarapodott. Ezek közül a leglátványosabb a Nagyvárad Asztalos, Lakatos, Üveges, Esztergályos

és Puskaműves Céh 1776-ban kelt igazolása arról, hogy a kassai születésű Paltzer Ferenc (Frantz Paltzer) tanulóidejét Johannes Denchnél kitöltötte (R 314 - 45. t. - Nr. 22.). A kék és vörös színű díszes címsorokkal kiállított német nyelvű pergamen oklevél (3. kép) nagyon érdekes képi információkat is hordoz. Az *intitulatio* W betűjében egy feszület előtt térdelő alak látható, ruháján két keresztbe tett kulccsal. Természetesen az attribútumok alapján rögtön megállapítható, hogy Szent Péter ábrázolásáról van szó, ezt megerősíti az alak két oldalán futó felirat: *Sanct(us) Petrus apostolus et patronus de serarius profesionarius* (sic), vagyis Szent Péter apostol a lakatosok (*faber serarius*) védőszentje. Az oklevél szélén, egy sorban, a W külső, kék szárába bal kézzel kapaszkodó, jobb kezében egy nagy kulcsot tartó angyal, majd két keresztbe tett kulcs fölött egy lebegő korona, végül egy négy lábón álló, vörös nyelvét kinyújtó oroszlán látható (4. kép). A címertanban járatosabb személyeknek rögtön feltűnik a motívumok heraldikus jellege, és ebben az összetett képben valóban erről van szó. Nagyvárad 1600-ban I. Rudolf király által megerősített újabb címere ugyanis a következő: „A pajzs kék mezejében jobbról zöld talajon álló ezüst ruhás vörösszárnýú angyal, balról pedig arany koronán álló koronás arany oroszlán egy fölemelt ezüst bárdot tart.”⁵ A leírás alapján rögtön látható, hogy itt a város címerének (5. kép) átértelmezéséről van szó, még akkor is, ha a heraldikában nélkülözhetetlen pajzs nem szerepel benne. A városi címer elemeinek és a céh, illetve azon belül is a lakatos mesterség egyik szimbólumának, a kulcsnak

⁵ *Altenburger Gusztáv–Rumbold Bernát–Tagányi Károly: Magyarország czimertára. Bp., 1880. I.38. tábla*

a megjelenítésével, és így a két identitás, a városi és a céhbeli, mesterségbeli identitás összekapcsolásával találkozunk. Ez az egy példa is mutatja, hogy egy irat mennyi információt képes magába foglalni, hiszen nemcsak a céh- és ipartörténet, de a város-, és ezen keresztül a mentalitás- és társadalomtörténet egyedülálló forrásává válik egy „egyszerű” 18. századi oklevél.

A fentieket összefoglalva jól látható, hogy milyen sokrétű és fontos dokumentumok lehetnek még magánkézben, amelyeket részben vásárlás útján, és mint példáinkból

kitűnik, nagyon sokszor a tulajdonosok nagylelkű ajándékként sikerül megszereznünk. Mindenesetre nagy hála illeti azokat a tulajdonosokat, akik személyes érdekeiket figyelmen kívül hagyva, anyagi ellenszolgáltatás nélkül ajándék vagy akár letét formájában gyarapítják állományunkat és elősegítik, hogy ezek az egyedi és pótolhatatlan dokumentumok a kutatók számára hozzáférhetőek legyenek és a magyar kultúra részeivé váljanak.

